

ارزیابی اثرات طرح های هادی از دیدگاه کارشناسان و روستاییان مطالعه دهستان باقران شهرستان بیرجند

حسن علیپور^۱، مهدی جلایری^۲

چکیده

هدف کلی این تحقیق توصیفی-تحلیلی، ارزیابی اثرات طرح های هادی از دیدگاه کارشناسان و روستاییان است. جامعه آماری شامل کلیه اهالی روستاهای دهستان باقران شهرستان بیرجند است که از اجرای طرح های هادی در آنجا یک سال می گذرد ($N=14246$). از این میان، تعداد ۳۵۷ نفر به روش نمونه گیری تصادفی ساده به عنوان نمونه آماری با استفاده از جدول کرجسی و مورگان انتخاب شدند ($n=357$). جامعه آماری دیگر این تحقیق شامل کلیه کارشناسان طرح های هادی شهرستان بیرجند است که با استفاده از روش سرشماری اقدام به جمع آوری اطلاعات گردید ($n=29$). ابزار تحقیق، پرسشنامه ای بود که روایی آن توسط پانل متخصصان مورد تأیید و ضریب اعتبار آن نیز با استفاده از نرم افزار SPSS بین ۰/۷۶ تا ۰/۷۸ به دست آمد. نتایج توصیفی تحقیق نشان دادند که توسعه فضای سبز مهمترین اثر طرح های هادی، هم از دیدگاه کارشناسان و هم از دیدگاه روستاییان است. نتایج تحلیلی تحقیق نیز نشان دادند که تفاوت معنی داری بین دیدگاه روستاییان و کارشناسان درباره برخی از اثرات طرح های هادی وجود دارد. نتایج ضریب همبستگی اسپیرمن نیز رابطه مثبت و معنی داری را بین میزان آگاهی روستاییان از طرح های هادی و میزان رضایت آنها از این طرح ها نشان داد.

واژه های کلیدی: طرح هادی، اثرات، روستاییان، کارشناسان، دهستان باقران.

^۱ استادیار سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

^۲ دانش آموخته ترویج و آموزش دانشگاه آزاد اسلامی واحد بیرجند

مقدمه

توسعه روستایی مفهومی جدا از توسعه اقتصادی و اجتماعی در سطح کلان یک کشور نیست، بلکه جزیی از توسعه کلان ملی به حساب می‌آید که تأکید اساسی آن بیشتر معطوف به حل مسائل مرتبط با جامعه روستایی و تلاش در جهت محرومیت زدایی و کاهش فقر در این مناطق است (لی و چودری، ۱۳۷۰). در تمامی استراتژی‌هایی که جهت توسعه روستایی ارائه شده است، عمران روستایی به عنوان اولین ابزار جهت رشد و توسعه و شکوفایی فضاهای روستایی مطرح می‌گردد. هدف اصلی عمران روستایی، توزیع سرمایه‌گذاری‌ها و خدمات در جهت تعدیل فاصله شهر و روستا و استفاده بهینه از امکانات بالقوه در محیط روستایی است. به طور کلی، عمران روستایی به سلسله فعالیت‌هایی اطلاق می‌گردد که در جهت رشد و آبادانی مراکز روستایی انجام می‌پذیرد (کوچکی، ۱۳۸۴). طرح‌های هادی روستای از جمله پروژه‌هایی محسوب می‌گردند که در راستای فراهم‌سازی زمینه توسعه و عمران نقاط روستایی در ایران تهیه و اجرا می‌شوند. پایه این طرح در کشور ما از سال ۱۳۶۲ شمسی و تحت عنوان "روان‌بخشی روستاها" در یکی از نقاط روستایی شهرستان شهرکرد و توسط وزیر مسکن و شهرسازی وقت، به مورد اجرا گذاشته شد؛ و در سال‌های بعد بخصوص از سال ۱۳۶۶ شمسی توسط بنیاد مسکن انقلاب اسلامی با جدیت تمام پی‌گیری گردید. براساس بند دوم آیین‌نامه اجرایی ماده هفت اساسنامه بنیاد مسکن انقلاب اسلامی مصوب ۶۶/۹/۱۷ شمسی مجلس شورای اسلامی، اهداف طرح‌های هادی روستایی بشرح زیر می‌باشند (وزارت کشور، ۱۳۸۵):

(الف) ایجاد زمینه توسعه و عمران روستاها با توجه به شرایط فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی؛

(ب) تأمین عادلانه امکانات از طریق ایجاد تسهیلات اجتماعی، تولیدی و رفاهی؛

(ج) هدایت وضعیت فیزیکی روستا؛ و

(د) ایجاد تسهیلات لازم جهت بهبود مسکن روستاییان و خدمات محیط‌زیستی و عمومی.

ضرورت تهیه طرح‌های هادی روستایی مانند ضرورت‌های اقتصادی و اجتماعی است. در ضرورت اقتصادی مفاهیمی چون بهره‌وری بهینه از زمین و کارایی مطلوب خدمات از نظر فضایی و کالبدی و در زمینه ضرورت‌های اجتماعی نیز مفاهیمی چون عدالت، تعادل در توزیع خدمات، حفظ منابع عمومی و جلوگیری از تعدی و تعرض افراد به اراضی کشاورزی، عرصه‌ها و فضاهای عمومی و خصوصی دیگران مطرح می‌شود. از این‌رو، استفاده از طرح‌های هادی به عنوان ابزار تنظیم‌کننده محیط کالبدی روستا ضروری است (احمدیان، ۱۳۸۴).

با توجه به اینکه شرکت داوطلبانه و اختیاری مردم در امور روستا هنگامی عملی می‌شود که جامعه روستایی خود را در تصمیم‌گیری‌های مربوط به محل و روستای خود موثر بدانند، لذا بایستی در مرحله تهیه طرح هادی روستا علاوه بر کسب مشاوره از کارشناسان، از مشاوره‌های روستاییان از طریق نظرخواهی از اعضای شورای اسلامی روستاها و دهیاران در خصوص نقشه پیشنهادی طرح سود جست تا بر قابلیت اجرایی آن افزود. مشارکت روستائیان در مراحل اجرا (تأمین نیروی انسانی و منابع مالی)، بهره‌برداری و نگهداری از طرح لازم می‌باشد. در مرحله نگهداری که آخرین مرحله طرح می‌باشد باید از ترویج اجتماعی برای جلب مشارکت روستائیان بهره گرفت و بدین منظور گردهمایی‌های مشارکتی با بزرگان و ریش سفیدان روستا انجام داد.

اجرای طرح هادی روستایی به منزله یک مداخله فیزیکی، روستاها را از ابعاد مختلف (زیست محیطی، اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی و مدیریتی- نهادی) متأثر ساخته و دستخوش تغییر و تحول کرده است. هر چند سیاست گذاران اثربخشی همه جانبه‌ای را از اجرای این طرح دنبال می‌کنند، امروزه اهمیت اصلی و چشمگیر آن در اثر بخشی اقتصادی است (عزیزپور و همکاران، ۱۳۹۰). بررسی‌های مقدماتی انجام گرفته بر روی میزان اثربخشی طرح هادی حاکی از آن است که این طرح سطح شاخص‌های محیطی، اجتماعی- فرهنگی و کالبدی (دفع بهداشتی زباله و پسماند خانگی، دفع آب‌های سطحی و فاضلاب، روحیه همکاری و مشارکت روستائیان، دسترسی و ارتباطات فیزیکی به ویژه بین عرصه‌های زیست و فعالیت، گسترش موزون و برنامه‌ریزی شده، بافت روستا و توزیع مناسب کاربری‌ها) را ارتقاء داده و کیفیت شاخص‌های اقتصادی نظیر نرخ سرمایه‌گذاری، نرخ درآمد، نرخ اشتغال و مواردی مانند اینها را در روستاهای کشور نسبت به گذشته بالاتر برده و مطلوب‌تر ساخته است (عزیزپور و همکاران، ۱۳۹۰؛ حق‌پناه و دهقانی، ۱۳۸۸؛ برزو و همکاران، ۱۳۸۹؛ مظفر و همکاران، ۱۳۸۹).

برزو و همکاران (۱۳۸۹) نیز اظهار می‌دارند که این طرح، با استفاده از پتانسیل‌ها و قابلیت‌های خود می‌تواند زمینه‌ساز بهبود تسهیلات

عمومی و رفاهی از قبیل نوسازی مسکن روستایی، معابر جدیدالاحداث و حریم مسکونی، بهبود وضعیت زندگی روستاییان و مشارکت آنان شود.

با اینکه پروژه‌های زیادی در قالب طرح هادی در روستاها به اجرا درآمده، اما اجرای آنها با مشکلات و موانع عمده‌ای روبه‌رو بوده است. اصولاً مشکلات اجرایی طرح‌های بهسازی و کالبدی یا در محیط خارج از روستا ریشه دارند یا درون روستا. مشکلات خارج از روستا عمدتاً با مشکلات مالی، اداری و مدیریتی (برزو و همکاران، ۱۳۸۹؛ کلانتری و خواجه شاهکوهی، ۱۳۸۱)، حقوقی مربوط می‌شوند. اما مشکلات اساسی‌تر نظیر تخریب منازل و تعویض کوچه‌ها، طولانی شدن زمان اجرای طرح و حفظ و نگهداری و غیره عمدتاً در درون روستاها است. این مشکلات نه تنها باعث عدم مشارکت و همکاری مردم با این گونه طرح‌ها می‌گردند بلکه در مواردی موجب کارشکنی‌ها و مقاومت‌های مردمی در پذیرش این گونه طرح‌ها می‌گردند. از طرفی، برخی مطالعات نشان می‌دهند که این طرح به دلیل عدم توجه به مسائل زیست محیطی (عنابستانی، ۱۳۸۸؛ مظفر و همکاران، ۱۳۸۷ و عظیمی و جمشیدیان مجاور، ۱۳۸۴)، عدم مشارکت مردم در طراحی و اجرای آن (عظیمی و جمشیدیان مجاور، ۱۳۸۴) با مشکلات عدیده‌ای مواجه شده و پیامدهای نامطلوبی مانند توسعه نامتوازن روستاها (مظفر و همکاران، ۱۳۸۷) و نابودی اراضی مساعد و حاصلخیز (محمدزاده، ۱۳۸۶) را به دنبال داشته است. بنابر آنچه مطالعات نشان می‌دهند طرح هادی روستا دستاوردهای فیزیکی درخور توجهی را به دنبال داشته است، اما از دو بعد مشارکتی و پیامدی ضعف دارد. به‌طوریکه مشارکت ضعیف ذینفعان از یک سو و پیامدهای زیست محیطی طرح هادی از دیگر سو موجب کاهش اثربخشی آن در سطح کشور شده است. با توجه به ادامه روند اجرای این طرح‌ها، نظارت و ارزشیابی اثرات کالبدی اجرای طرح‌ها، موضوع مهمی است که می‌تواند از یک سو پیامدهای اجرای طرح را در روستاها مشخص کند و از سوی دیگر با شناسایی قوت‌ها و ضعف‌های موجود اطلاعات لازم را برای مدیریت بهتر طرح‌ها فراهم نماید (برزو و همکاران، ۱۳۸۹). در این زمینه توجه به این نکته ضروری است که بسیاری از طرح‌ها و پروژه‌های روستایی به مرحله ارزشیابی نمی‌رسند. لذا توسعه‌گران روستایی، به ندرت از پیامدهای کوتاه‌مدت و بلندمدت آن مطلع می‌شوند (رضوانی، ۱۳۷۹). از طرفی، با توجه به این که طرح‌های هادی روستایی معمولاً برای یک محدوده زمانی معین (۱۰ ساله) تهیه می‌گردند، پس از طی این زمان، طرح نیازمند بازنگری می‌باشد تا ضمن انجام بررسی‌های مورد نیاز و چگونگی تحقق پیشنهادهای طرح، اطلاعات آن به روز شده و در صورت نیاز پیشنهادهای جدید ارائه شوند. لذا هدف کلی این تحقیق، ارزیابی اثرات طرح‌های هادی از دیدگاه کارشناسان و روستاییان است. اهداف اختصاصی ذیل برای تحقق هدف کلی مذکور مدنظر می‌باشند:

- بررسی نظرات کارشناسان و روستاییان درباره اثرات اقتصادی، اجتماعی، امنیتی و بهداشتی طرح‌های هادی اجراء شده؛
- بررسی نظرات روستاییان و کارشناسان درباره نحوه مشارکت روستاییان در برنامه‌ریزی، اجرا و نگهداری طرح‌های هادی؛
- مقایسه نظرات کارشناسان و روستائیان درباره اثرات طرح‌های هادی اجرا شده؛ و
- مقایسه نظرات کارشناسان و روستائیان درباره نحوه مشارکت روستاییان در برنامه‌ریزی، اجرا و نگهداری طرح‌های هادی.

مواد و روش‌ها

این تحقیق از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ نحوه گردآوری داده‌ها از نوع اکتشافی است و به لحاظ توصیف ویژگی‌های جمعیت مورد مطالعه از نوع توصیفی می‌باشد. همچنین، تحقیق حاضر به دلیل ارتباط بین متغیرهای مستقل با نظرات روستاییان و کارشناسان درباره طرح‌های هادی اجرا شده از نوع تحلیلی می‌باشد. جامعه آماری این تحقیق شامل کلیه کارشناسان ($N=29$) و روستاییان دهستان باقران شهرستان بیرجند است که طرح‌های هادی در آنجا به مرحله اجرا درآمده و از پایان اجرای آن حداقل یک سال می‌گذرد ($N=14246$). شایان ذکر است که با توجه به محدودیت تعداد کارشناسان از روش سرشماری برای جمع‌آوری اطلاعات در جامعه آماری کارشناسان استفاده گردید. برای گردآوری اطلاعات در جامعه آماری روستاییان، از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده در روستاهای بجد، شوکت آباد،

حاجی‌آباد، امیرآباد پایین و چهکنند (۵ روستا) استفاده گردید. برای تعیین حجم نمونه از جامعه آماری کشاورزان از جدول کرجسی و مورگان^۱ (۱۹۷۰) استفاده شد و حجم نمونه ۳۷۵ نفر برآورد شد ($n=375$).

ابزار تحقیق پرسشنامه‌ای محقق ساخته بود که برای سنجش متغیرهای وابسته و مستقل در دو بخش طراحی شده بود. متغیر وابسته این تحقیق میزان اثرات طرح‌های هادی اجرا شده در سطح روستاها (۱۰ گویه مشترک در پرسشنامه کارشناسان و روستاییان) بود که برای سنجش آن از طیف لیکرت پنج‌قسمتی در دامنه خیلی کم=۱، کم=۲، متوسط=۳، زیاد=۴ و خیلی زیاد=۵ استفاده شد. متغیرهای مستقل تحقیق نیز شامل ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای روستاییان و کارشناسان، میزان رضایت از طرح‌های هادی اجرا شده (یک گویه در پرسشنامه روستاییان)، میزان آگاهی از طرح‌های هادی (یک گویه در پرسشنامه روستاییان)، نحوه مشارکت روستاییان در برنامه‌ریزی، اجرا و نگهداری طرح‌های هادی (۶ گویه مشترک در دو پرسشنامه کارشناسان و روستاییان) بود. شایان توجه است که برای سنجش متغیرهای این قسمت (بجز ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای کارشناسان و روستاییان) از طیف لیکرت پنج‌قسمتی در دامنه خیلی کم=۱ تا خیلی زیاد=۵ استفاده شده است. جهت تعیین روایی محتوایی و ظاهری چندین نسخه از پرسشنامه در اختیار پانلی از متخصصان شامل استادان گروه ترویج و آموزش کشاورزی و کارشناسان طرح‌های هادی استان قرار داده شد و اصلاحات لازم بر حسب پیشنهادهاى آنان صورت گرفت. جهت تعیین ضریب اعتبار، تعداد ۲۵ پرسشنامه خارج از حجم نمونه توزیع گردید. پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌های مذکور، داده‌ها وارد کامپیوتر شد و اعتبار قسمت‌های مختلف پرسشنامه با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS نسخه ۱۸ و روش آلفای کرونباخ بین ۰/۷۶ تا ۰/۷۸ به دست آمد. در این تحقیق پس از جمع‌آوری و دسته‌بندی داده‌ها از روش‌های آمار توصیفی (میانگین، انحراف معیار، ضریب پراکندگی، کمینه، بیشینه، فراوانی و درصد) و آمار استنباطی (ضرایب همبستگی اسپیرمن و آزمون من‌وایت‌نی) به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده گردیده است.

ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای روستاییان

بررسی‌ها نشان می‌دهند که مردان (۲۸۱ نفر یا ۷۴/۹۰٪) اکثریت جامعه آماری روستاییان را تشکیل می‌دادند. میانگین سن روستاییان مورد مطالعه ۴۳ سال با انحراف معیار ۱۱ سال بود که در دامنه سنی ۱۸ سال تا ۸۵ سال، متغیر بود. روستاییان به‌طور متوسط دارای یک هکتار زمین زراعی بودند. بررسی سطح تحصیلات پاسخگویان نیز گویای این موضوع بود که تحصیلات اکثریت آنان (۱۵۱ نفر یا ۴۰/۳۰٪) در سطح دیپلم بود. این وضعیت در حالی است که سطوح تحصیلی کارشناسی (۷۷ نفر یا ۲۰/۵۰٪) و سیکل (۶۳ نفر یا ۱۶/۸۰٪) در رتبه بعدی قرار داشت. بررسی وضعیت اشتغال پاسخگویان نیز حاکی از این بود که اکثریت آنان (۱۰۴ نفر یا ۲۷/۷۰٪) کشاورز و ۱۴ نفر آنان (۳/۷۰٪) بیکار بودند.

میزان آگاهی و رضایت روستاییان از طرح‌های هادی

بررسی‌های آماری نشان می‌دهند که میزان رضایت روستاییان از طرح‌های هادی اجرا شده در سطح زیاد ($Mean=4$) است. این وضعیت در حالی است که میزان آگاهی روستاییان از طرح‌های هادی در سطح کمتر از متوسط ($Mean=2/70$) است. بررسی‌های دقیق‌تر نشان می‌دهند که میزان آگاهی روستاییان از طرح‌های هادی بیشتر در سطوح کم (۱۳۴ نفر یا ۳۵/۷۰٪) و متوسط (۱۹۰ نفر یا ۵۰/۷۰٪) قرار دارد. این وضعیت در حالی است که میزان رضایت روستاییان از طرح‌های هادی اجرا شده بیشتر در سطوح زیاد (۲۴۲ نفر یا ۶۴/۵۰٪) و خیلی-زیاد (۶۸ نفر یا ۱۸/۱۰٪) قرار داشت (جدول ۱).

^۱ Krejcie & Morgan

جدول ۱- میزان آگاهی و رضایت روستاییان از طرح‌های هادی (n=۳۷۵)

متغیرها	خیلی کم	کم	متوسط		زیاد		خیلی زیاد		میانگین*	SD
			۲	۳	۴	۵	۶	۷		
آگاهی	۱۳	۳/۵۰	۱۳۴	۳۵/۷۰	۱۹۰	۵۰/۷۰	۳۰	۸	۲/۷۰	۰/۷۵
رضایت	۱	۰/۳۰	۲	۰/۵۰	۶۲	۱۶/۵۰	۲۴۲	۶۸	۱۸/۱۰	۰/۶۳

* خیلی کم=۱، کم=۲، متوسط=۳، زیاد=۴، خیلی زیاد=۵.

ارزیابی اثرات طرح‌های هادی اجرا شده از دیدگاه روستاییان

به منظور ارزیابی اثرات طرح‌های هادی از دیدگاه روستائیان، ۱۰ گویه مرتبط با اجرای این طرح‌ها در قالب طیف لیکرت پنج قسمتی (خیلی کم-خیلی زیاد) از روستائیان پرسیده شد. نتایج این ارزیابی مشخص نمود که از دیدگاه روستائیان، ایجاد و توسعه فضای سبز (CV= ۲۲/۱۱) مهمترین اثر طرح‌های هادی اجرا شده می‌باشد. همچنین توجه به شبکه دفع زباله‌های خانگی (CV= ۲۵/۱۳) و بهبود وضعیت مسکن (CV= ۳۲/۵۴) در رتبه‌های دوم و سوم قرار داشتند. سایر اثرات معرفی شده مانند کاهش نقدینگی و افزایش فقر (CV= ۱۰۹/۱۷)، افزایش تعارضات و ناهنجاری‌ها (CV= ۶۳/۶۲) و خرابی معابر و کوچه‌ها (CV= ۶۲/۴۳) در پایین‌ترین رتبه‌ها از دیدگاه روستائیان، قرار گرفتند (جدول ۲).

جدول ۲- ارزیابی اثرات طرح‌های هادی اجرا شده از دیدگاه روستاییان (n=۳۷۵)

CV	SD	میانگین *	خیلی زیاد		زیاد		متوسط		کم		خیلی کم		گویه‌ها
			درصد	فروانی	درصد	فروانی	درصد	فروانی	درصد	فروانی	درصد	فروانی	
۲۲/۱	۱۸۶	۳/۹	۱۹	۱۰۱	۱۹	۱۴۶	۳۲	۱۲۰	۰/۵	۲	۱/۶	۶	ایجاد فضای سبز
۲۵/۱	۱۹۵	۳/۸	۱۳	۱۰۶	۱	۱۰۹	۱۸	۱۳۸	۴/۵	۱۷	۱/۳۰	۵	توجه به دفع زباله‌های خانگی
۳۲/۵	۱۲۴	۳/۸	۱۵	۱۳۷	۱۹	۱۱۲	۱۴	۸۴	۰/۸	۳	۱/۴	۳۹	بهبود وضعیت مسکن
۵۵/۴	۱۲۸	۲/۳	۳/۵	۱۳	۱۵	۷۷	۱۷	۷۴	۱/۵	۶۲	۱/۷	۱۴	مهاجرت به روستا و افزایش جمعیت
۵۵/۷	۱۷۸	۱/۴	۰/۳	۱	۲/۹	۱۱	۷/۷	۲۹	۱/۴	۵۴	۱/۷	۲۸	کمرنگ شدن فعالیت‌های کشاورزی
۵۹/۵	۱۹۴	۱/۶	۱/۶	۶	۳/۷	۱۴	۱۹	۴۱	۱/۹	۷۱	۱/۸	۲۴	بیکاری جوانان
۶۲/۴	۱۱۳	۱/۸	۱/۶	۶	۱۲	۴۵	۱۷	۴۰	۱/۱	۶۴	۱/۷	۲۲	خرابی معابر و کوچه‌ها
۶۴/۶	۱۳۷	۲/۱	۸/۳	۳۱	۶/۷	۲۵	۱۳	۸۰	۱/۷	۵۵	۱/۱	۱۸	افزایش تعارضات و ناهنجاری‌ها
۱۰۹/۲	۱۳۱	۱/۲	۸/۳	۳۱	۱/۷	۴۰	۱۷	۷۰	۹/۹	۳۷	۱/۵	۱۹	کاهش نقدینگی و افزایش فقر

* خیلی کم=۱، کم=۲، متوسط=۳، زیاد=۴، خیلی زیاد=۵.

نحوه مشارکت روستاییان در برنامه‌ریزی، اجرا و نگهداری طرح‌های هادی اجرا شده

به منظور مشخص نمودن میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های هادی، از ۶ سؤال بسته در قالب طیف لیکرت پنج قسمتی (خیلی کم-خیلی زیاد) استفاده گردید. نتایج این تجزیه و تحلیل مشخص نمود که مواظبت و نگهداری از طرح‌های هادی با ضریب تغییرات (CV= ۱۷/۲۷)، مهمترین زمینه مشارکت روستاییان در برنامه‌ریزی، اجرا و نگهداری این طرح‌ها را به خود اختصاص داد. همچنین، مشورت با شورای روستا و بازدید میدانی به ترتیب با ضریب تغییرات (۲۷/۲۲ و ۲۹/۷۸) رتبه‌های دوم و سوم مشارکت را از دید روستاییان به خود اختصاص داد. در نهایت اینکه حمایت مالی روستاییان از اجرا و نگهداری طرح‌های هادی (CV= ۳۸/۵۷) در رتبه آخر قرار گرفت (جدول ۳).

جدول ۳- میزان مشارکت روستائیان در برنامه‌ریزی، اجرا و نگهداری طرح‌های هادی اجرا شده (n=۳۷۵)

گویه‌ها	خیلی کم		کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد		میانگین*	SD	CV
	درصد	فرواندگی	درصد	فرواندگی	درصد	فرواندگی	درصد	فرواندگی	درصد	فرواندگی			
مواظبت و نگهداری از طرح‌ها	۱	۰/۳	۱۶	۴	۱۲۷	۳۳	۲۲۴	۵۹	۷	۱/۹	۳/۶	۱/۶۲	۱۳
مشورت با شورای روستا	۲	۰/۵	۷۰	۱۷	۹۲	۲۴	۱۶۶	۴۴	۴۵	۱۲	۳/۵	۱/۹۵	۱۲
جویا شدن نظر روستائیان	۱	۰/۳	۶۳	۱۸	۱۱۵	۳۰	۸۰	۲۱	۱۱۶	۱۹	۳/۷	۱/۰۹	۱۸
استفاده از روستائیان به‌عنوان نیروی کار	۴	۱۸	۸۱	۲۱	۱۸۲	۴۸	۵۹	۱۵	۵	۱/۳	۲/۷	۱/۹۳	۱۳
پرداخت هزینه‌های تعمیر	۹	۱۱	۱۶	۱۲	۱۱۹	۳۱	۰	۰	۰	۰	۲/۱	۱/۷۵	۳۶/۲
حمایت مالی روستائیان	۱	۱۲	۱۳	۳۶	۱۳۰	۳۴	۵	۱/۳	۰	۰	۲/۱	۱/۸۱	۳۸/۶

* خیلی کم= ۱، کم= ۲، متوسط= ۳، زیاد= ۴، خیلی زیاد= ۵.

ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای کارشناسان

بررسی‌های آماری نشان می‌دهند که تمامی کارشناسان مورد نظر تحقیق، مرد بودند. سطح تحصیلات اکثریت کارشناسان، کارشناسی (۲۴ نفر یا ۸۲/۸۰٪) است که رشته تحصیلی اکثریت آنها عمران (۱۹ نفر یا ۶۷/۹۰٪) می‌باشند. پاسخگویان به‌طور متوسط دارای ۴۲ سال سن بوده که در دامنه سنی ۳۰ سال تا ۶۰ سال واقع شده‌اند. همچنین، سابقه خدمت پاسخگویان به‌طور متوسط ۲۵ سال است که در دامنه سنواری ۴ سال تا ۲۵ سال در تغییر است (جدول ۴).

جدول ۴- ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای کارشناسان (n=۲۹)

متغیرها	سطوح متغیر	فراوانی	درصد	میانگین	SD	کمینه	بیشینه
جنسیت	مرد	۲۹	۱۰۰	-	-	-	-
	زن	۰	۰	-	-	-	-
سطح تحصیلات	کاردانی	۱	۳/۴۰	-	-	-	-
	کارشناسی	۲۴	۸۲/۸۰	-	-	-	-
	کارشناسی ارشد و بالاتر	۴	۱۳/۸۰	-	-	-	-
رشته تحصیلی	عمران	۱۹	۶۷/۹۰	-	-	-	-
	ساختمان	۹	۳۲/۱۰	-	-	-	-
سن (سال)	-	-	-	۴۲/۲۸	۸/۰۳	۳۰	۶۰
سابقه خدمت (سال)	-	-	-	۲۵/۴۲	۹/۷۱	۴	۲۵

ارزیابی اثرات طرح‌های هادی اجرا شده از دیدگاه کارشناسان

به منظور ارزیابی اثرات طرح‌های هادی اجرا شده از دیدگاه کارشناسان، ۶ سؤال بسته در قالب طیف لیکرت پنج قسمتی (خیلی کم- خیلی زیاد) پرسیده شد. نتایج این ارزیابی مشخص نمود که از دید کارشناسان منطقه، ایجاد فضای سبز ($CV= ۱۸/۲۲$) مهمترین اثر طرح‌های هادی اجرا شده بود. این وضعیت در حالی است که خرابی معابر و کوچه‌ها ($CV= ۱۸/۴۵$) و بهبود وضعیت مسکن ($CV= ۱۹/۲۵$) اثراتی هستند که در رتبه‌های دوم و سوم قرار داشتند. در نهایت اینکه افزایش تعارضات و ناهنجاری‌های ($CV= ۶۷/۰۴$) کمترین اثر طرح‌های هادی اجرا شده در سطح روستاها از دیدگاه کارشناسان، گزارش شد (جدول ۵).

جدول ۵- ارزیابی اثرات طرح‌های هادی اجرا شده از دیدگاه کارشناسان (n=۲۹)

CV	SD	میانگین *	خیلی زیاد		زیاد		متوسط		کم		خیلی کم		گویه‌ها
			درصد	فروانی	درصد	فروانی	درصد	فروانی	درصد	فروانی	درصد	فروانی	
۱۲۲	۱۷۶	۴/۲	۱۹	۱۱	۱۴	۱	۱۷	۶	۰	۰	۰	۰	ایجاد فضای سبز
۱۸	۰	۴/۲	۳۷	۱۱	۴۱	۲	۲۰	۶	۰	۰	۰	۰	
۱۴۵	۱۱۹	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳/۴	۱	۱۶	۲۸	خرابی معابر و کوچه‌ها
۱۸	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳/۴	۱	۹۶	۲۸	
۱۲۵	۱۸۷	۴/۵	۱۵	۱۹	۱۶	۸	۳/۴	۱	۰	۰	۳/۴	۱	بهبود وضعیت مسکن
۱۹	۰	۴/۵	۶۵	۱۹	۲۷	۸	۳/۴	۱	۰	۰	۳/۴	۱	
۲۴/۳	۱۲۶	۱/۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۶/۹	۲	۱/۱	۲۷	کمرنگ شدن فعالیت- های کشاورزی
۲۴/۳	۰	۱/۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۶/۹	۲	۹۳	۲۷	
۲۴/۳	۱۲۶	۱/۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۶/۹	۲	۱/۱	۲۷	بیکاری جوانان
۲۴/۳	۰	۱/۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۶/۹	۲	۹۳	۲۷	
۱۵۱	۱۰۸	۳/۷	۱/۱	۷	۳۱	۹	۱/۹	۱	۰	۰	۶/۹	۲	توجه به شبکه دفع زباله های خانگی
۲۹	۱	۳/۷	۲۴	۷	۳۱	۹	۳۷	۱	۰	۰	۶/۹	۲	
۱۵۸	۱۱۸	۲/۴	۳/۴	۱	۱۸	۴	۳۱	۹	۱۷	۶	۳۱	۹	مهاجرت از خارج روستا به آن و افزایش جمعیت روستا
۴۹	۱	۲/۴	۳/۴	۱	۱۳	۴	۳۱	۹	۲۰	۶	۳۱	۹	
۱۰۳	۱۷۴	۱/۴	۰	۰	۳/۴	۱	۳/۴	۱	۱۶	۸	۱۵	۱۹	کاهش نقدینگی و افزایش فقر
۵۱	۰	۱/۴	۰	۰	۳/۴	۱	۳/۴	۱	۲۷	۸	۶۵	۱۹	
۶۷/۰۴	۱۱۸	۱/۷	۰	۰	۱/۲	۵	۶/۹	۲	۱/۳	۳	۱۵	۱۹	افزایش تعارضات و ناهنجاری‌ها
۶۷/۰۴	۱	۱/۷	۰	۰	۱۷	۵	۶/۹	۲	۱۰	۳	۶۵	۱۹	

* خیلی کم= ۱، کم= ۲، متوسط= ۳، زیاد= ۴، خیلی زیاد= ۵.

دیدگاه کارشناسان درباره نحوه مشارکت روستاییان در طرح‌های هادی

به منظور مشخص نمودن نحوه مشارکت روستائیان در طرح‌های هادی، از ۶ سؤال بسته در قالب طیف لیکرت پنج قسمتی (خیلی کم-خیلی زیاد) استفاده گردید. نتایج این تجزیه و تحلیل مشخص نمود که از دید کارشناسان، حمایت مالی روستاییان (CV= ۱۳/۹۳) بیشترین زمینه مشارکت آنان در برنامه‌ریزی، اجرا و نگهداری از طرح‌های هادی را به خود اختصاص داد. این وضعیت در حالی است که پرداخت هزینه‌های تعمیر (CV= ۳۹/۰۵) کمترین میزان مشارکت روستائیان در طرح‌های هادی از دیدگاه کارشناسان می‌باشد (جدول ۶).

جدول ۶- دیدگاه کارشناسان درباره میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های هادی (n=۲۹)

CV	SD	میانگین*	خیلی زیاد		زیاد		متوسط		کم		خیلی کم		گویه‌ها
			درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۱۹	۰/۵	۳/۶	۰	۰	۰	۰	۱۵	۱	۱۹	۱۱	۱۶	۸	حمایت مالی روستائیان
۱۳	۰/۵	۳/۶	۰	۰	۱۶	۱	۱۴	۱	۰	۰	۰	۰	مواظبت و نگهداری طرح‌ها
۱۸	۰	۴/۷	۱۲	۲	۳/۴	۱	۳/۴	۱	۶/۹	۲	۰	۰	بازدید میدانی و جویا شدن نظر روستائیان
۱۸	۰	۴/۱	۲/۱	۷	۱۵	۱	۳/۴	۱	۶/۹	۲	۰	۰	مشورت با شورای روستا
۲۹	۰	۲/۶	۰	۰	۳/۴	۱	۶۹	۳	۱۸	۴	۱۳	۴	استفاده از روستائیان به‌عنوان نیروی کار
۱۸	۰	۲/۱	۰	۰	۰	۰	۱۹	۱	۱۵	۱۰	۱۶	۸	پرداخت هزینه‌های تعمیر
۳۹	۰						۳۷	۱	۳۴	۲۷			

* خیلی کم=۱، کم=۲، متوسط=۳، زیاد=۴، خیلی زیاد=۵.

ارزیابی اثرات طرح‌های هادی از دیدگاه کارشناسان و روستائیان

به منظور مشخص نمودن اثرات طرح‌های هادی از دیدگاه روستائیان و کارشناسان، از آزمون ناپارامتری من وایتنی استفاده گردید. مطابق نتایج به دست آمده از این آزمون، تفاوت معنی‌داری بین دیدگاه روستائیان و کارشناسان درباره مهاجرت از خارج روستا و افزایش جمعیت روستا ($P > 0/05$ و $Z = -0/36$)، افزایش تعارضات و ناهنجاری‌ها ($P > 0/05$ و $Z = -1/49$)، توجه به شبکه دفع زباله‌های خانگی ($P > 0/05$) و $Z = -0/43$) و ایجاد فضای سبز ($P > 0/05$ و $Z = -1/67$) در اثر اجرای طرح‌های هادی وجود ندارد. همچنین، نتایج حاصل از آزمون من-وایتنی نشان می‌دهند که تفاوت معنی‌داری بین دیدگاه روستائیان و کارشناسان درباره کم‌رنگ شدن فعالیت‌های کشاورزی ($P \leq 0/05$) و $Z = -2/31$)، خرابی معابر و کوچه‌ها ($P \leq 0/1$ و $Z = -3/98$)، بیکاری جوانان ($P \leq 0/01$ و $Z = -3/17$) و بهبود وضعیت مسکن ($P \leq 0/01$) و $Z = -3/37$) در اثر اجرای طرح‌های هادی در سطح روستاها وجود دارد (جدول ۷).

جدول ۷- مقایسه دیدگاه روستاییان و کارشناسان درباره اثرات طرح‌های هادی اجرا شده

گویه‌ها	میانگین رتبه		آماره من وایتنی	آزمون Z	Sig.
	روستاییان	کارشناسان			
کمرنگ شدن فعالیت‌های کشاورزی	۲۰۵/۲۸	۱۶۶/۵۲	۴۳۹۴	-۲/۳۱*	۰/۰۲۱
خرابی معابر و کوچه‌ها	۲۰۸/۱۱	۱۲۹/۹	۳۳۳۲	-۳/۹۸**	۰/۰۰۰
بیکاری جوانان	۱۴۷/۳۳	۲۰۶/۷۷	۳۸۳۷/۵	-۳/۱۷**	۰/۰۰۲
مهاجرت از خارج روستا به آن و افزایش جمعیت روستا	۲۰۹/۶۶	۲۰۱/۹۵	۵۲۳۰	-۰/۳۶	۰/۷۲
افزایش تعارضات و ناهنجاری‌ها	۱۷۳/۵۵	۲۰۴/۷۴	۴۵۹۸	-۱/۴۹	۰/۱۳۵
توجه به شبکه دفع زباله‌های خانگی	۱۹۳/۹۸	۲۰۳/۱۶	۵۱۹۰/۵	-۰/۴۳	۰/۶۷
ایجاد فضای سبز	۲۳۵/۳۳	۱۹۹/۹۶	۴۴۸۵/۵	-۱/۶۷	۰/۰۹۹
بهبود وضعیت مسکن	۲۶۹/۵۹	۱۹۷/۳۱	۳۴۹۲	-۳/۳۷**	۰/۰۰۱

* $P \leq 0,05$

** $P \leq 0,01$

ارزیابی نحوه مشارکت روستائیان در طرح‌های هادی از دیدگاه کارشناسان و روستائیان

به منظور تعیین اختلاف نظر بین کارشناسان و روستائیان پیرامون نحوه مشارکت در طرح‌های هادی، از آزمون من‌وایتنی استفاده گردید. نتایج این تجزیه و تحلیل مشخص نمود که تفاوت معنی‌داری بین دیدگاه روستاییان و کارشناسان درباره نحوه مشارکت روستاییان در طرح‌های هادی در شاخص‌های استفاده از روستائیان به‌عنوان نیروی کار ($P > 0/05$ و $Z = -0/44$)، حمایت مالی روستائیان ($P > 0/05$ و $Z = -0/17$)، مواظبت و نگهداری از طرح‌ها ($P > 0/05$ و $Z = -0/23$) و پرداخت هزینه‌های تعمیر ($P > 0/05$ و $Z = -0/28$) وجود دارند. همچنین، نتایج حاصل از آزمون من‌وایتنی نشان می‌دهند که تفاوت معنی‌داری بین دیدگاه روستاییان و کارشناسان درباره نحوه مشارکت روستاییان در طرح‌های هادی در شاخص‌های مشورت با شورای روستا ($P \leq 0/05$ و $Z = -3/36$) و بازدید میدانی و جویا شدن نظر روستائیان ($P \leq 0/1$) وجود دارد (جدول ۸).

جدول ۸- مقایسه دیدگاه روستاییان و کارشناسان درباره نحوه مشارکت روستاییان در طرح‌های هادی

گویه‌ها	میانگین رتبه		آماره من وایتنی	آزمون Z	Sig.
	روستاییان	کارشناسان			
مشورت با شورای روستا	۱۹۷/۳۹	۲۶۸/۵۳	۳۵۲۲/۵	-۳/۳۶**	۰/۰۰۱
بازدید میدانی و جویا شدن نظر روستائیان	۱۹۴/۷۹	۳۰۲/۲۶	۲۵۴۴/۵	-۴/۹۷**	۰/۰۰۰۱
استفاده از روستائیان به‌عنوان نیروی کار در طرح هادی	۱۹۳/۹۸	۲۰۳/۱۶	۵۱۹۰/۵	-۰/۴۴	۰/۶۶
حمایت مالی روستائیان	۱۹۹/۱	۲۰۲/۷۶	۵۳۳۹	-۰/۱۷	۰/۸۶
مواظبت و نگهداری طرح‌ها	۱۹۸/۳۸	۲۰۲/۸۲	۵۳۱۸	-۰/۲۳	۰/۸۲
پرداخت هزینه‌های تعمیر	۲۰۷/۹۸	۲۰۲/۰۸	۵۲۷۸/۵	-۰/۲۸	۰/۷۸

** $P \leq 0,01$

تعیین رابطه بین میزان آگاهی و رضایت روستائیان از اجرای طرح‌های هادی

به منظور مشخص نمودن اینکه آیا بین میزان آگاهی روستائیان و رضایت آن‌ها از اجرای طرح‌های هادی، رابطه‌ای وجود دارد یا نه، از ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده گردید. نتایج این تجزیه و تحلیل مشخص نمود که بین متغیر میزان آگاهی از طرح‌های هادی (۰/۴۸۳) $\alpha = 0.01$ (با $p \leq 0.01$) با میزان رضایت از اجرای طرح‌ها رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد (جدول ۹).

جدول ۹- رابطه بین میزان آگاهی روستائیان از طرح‌های هادی و رضایت آنها از اجرای طرح‌ها (n=۳۷۵)

متغیر	ضریب همبستگی اسپیرمن	سطح معنی‌داری
میزان آگاهی از طرح‌های هادی	۰/۴۸۳**	۰/۰۰۰۱

$$**p \leq 0.01$$

بحث و نتیجه‌گیری

میزان آگاهی روستائیان از طرح‌های هادی در سطح کمتر از متوسط است در حالیکه آنها رضایت زیادی از طرح‌های هادی اجرا شده دارند. آنها اظهار می‌دارند که توسعه فضای سبز مهمترین اثر طرح‌های هادی اجرا شده است که این امر در اظهارات کارشناسان نیز تجلی پیدا می‌کند. از طرفی، روستائیان معتقد هستند که طرح‌های هادی کمرنگ شدن فعالیت‌های کشاورزی، بیکاری جوانان و افزایش فقر را به دنبال داشته است این یافته با نتیجه تحقیقات حق پناه و دهقانی (۱۳۸۸) هماهنگی دارد. یکی از اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی که هم توسط روستائیان و هم توسط کارشناسان بیان گردیده است، بهبود و نوسازی واحدهای مسکونی در روستاها است. در جریان بازگشایی و یا تعریض معابر روستایی تعداد قابل ملاحظه‌ای از ساختمان‌ها بخاطر قرارگیری در مسیر طرح خیابان تخریب می‌شوند. با توجه به حمایتی که سازمان مجری (بنیاد مسکن) انجام می‌دهد معمولاً به تمام خانوارهایی که در مسیر طرح قرار می‌گیرند، وام مسکن کم‌بهره تعلق می‌گیرد. به همین خاطر پس از اجرای طرح، ساختمان‌های دو طرف معابر آسفالت شده با مصالح جدید و با دوام ساخته می‌شوند. این امر به تدریج نوسازی و ساخت بهتر مسکن در دیگر قسمت‌های روستا را موجب می‌شود.

از دیدگاه روستائیان، طرح‌های هادی باعث بهبود وضعیت مسکن شده است که این یافته با نتیجه تحقیقات عنابستانی (۱۳۸۸) هماهنگی دارد. اجرای طرح‌های هادی روستایی توانسته است به‌طور نسبی در افزایش علاقه‌مندی روستائیان به ادامه سکونت در روستاها موثر باشد. نمود این علاقه‌مندی را می‌توان در کاهش تمایل مردم به مهاجرت از روستا، امیدواری ساکنان روستا به آینده بهتر روستا، بهبود وضعیت معابر، تسهیل رفت و آمد، ساخت و ساز بیشتر مسکن، افزایش امکانات خدماتی و بهبود دسترسی به خدمات عمومی، بهبود نسبی بهداشت محیط مشاهده کرد که در حقیقت از مهمترین اثرات اجرای طرح‌های هادی روستایی در محدوده‌های مورد مطالعه بوده است. در نهایت اینکه روستائیان بیان کردند که مواظبت و نگهداری از طرح‌ها و مشورت کارشناسان طرح با اعضای شورای اسلامی روستاها مهمترین نحوه مشارکت‌های مردمی در برنامه‌ریزی، اجرا و نگهداری طرح‌های هادی است. این وضعیت در حالی است که کارشناسان معتقد هستند که حمایت مالی روستائیان و مواظبت و نگهداری از طرح‌های هادی مهمترین نحوه مشارکت‌های مردمی در این زمینه است.

نتایج یافته‌های استنباطی تحقیق نیز مشخص نمود که توافقی بین کارشناسان و روستائیان درباره اثرات طرح‌های هادی مانند مهاجرت از خارج روستا و افزایش جمعیت روستا، افزایش تعارضات و ناهنجاری‌ها، توجه به شبکه دفع زباله‌های خانگی و ایجاد فضای سبز در سطح روستا وجود دارد. به‌طوریکه هم کارشناسان و هم روستائیان معتقد به میزان یکسانی از این اثرات بودند. این وضعیت در حالی بود که توافق در اثرات دیگری مانند کمرنگ شدن فعالیت‌های کشاورزی، خرابی معابر و کوچه‌ها، بیکاری جوانان و بهبود وضعیت مسکن بین روستائیان و کارشناسان به‌دست نیامد. به‌طوریکه روستائیان، فعالیت‌های کشاورزی را کمتر، خرابی معابر و کوچه‌ها را بیشتر، بیکاری جوانان را کمتر و

وضعیت مسکن در اثر اجرای طرح‌های هادی را بهتر از کارشناسان بیان کردند. همچنین، بین میزان آگاهی روستاییان از طرح‌های هادی و رضایت آنها از این طرح‌ها رابطه مثبت و معنی‌داری به دست آمد.

پیشنهادها

- با توجه به آگاهی کم روستاییان از طرح‌های هادی و ارتباط آن با رضایت‌مندی از طرح‌های هادی اجرا شده، توصیه می‌گردد که قبل از اجرای طرح‌های هادی در روستاها ابتدا یک سری اطلاعات در اختیار روستاییان قرار گیرد تا آنها از اهداف و نتایج طرح‌های هادی آگاه گردند تا از مقاومت و کارشکنی آنها در اجرای این طرح‌ها جلوگیری گردد.
- طرح‌های هادی باعث کمرنگ شدن فعالیت‌های کشاورزی و در نتیجه بیکاری جوانان می‌شود، بنابراین بهتر است در انتخاب نوع طرح‌ها به این مسئله توجه شود که هدف از طرح هادی تبدیل نقاط روستایی به شهری نیست بلکه اضافه کردن امکانات جهت رفاه بیشتر روستاییان می‌باشد.
- برای افزایش مشارکت‌های مردمی در برنامه‌ریزی، اجرا و نگهداری طرح‌های هادی توصیه می‌گردد که مردم محلی را نسبت به اهداف طرح توجیه نمود و به نظرات آنها در زمینه تهیه و اجراء طرح‌ها ارزش داد.

منابع

- احمدیان، ا. (۱۳۸۴). طرح هادی روستای چهکنند. بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، استان خراسان جنوبی، معاونت عمران. برزو، غ، شاه حسینی، الف، عباسی‌زاده قنواتی، م، ولی‌زاده، الف، باقر نسب، م، بهرامی، م، عبدالملکی، س. و زرافشانی، ک. (۱۳۸۹). ارزشیابی کیفی اجرای طرح هادی در روستای کرناچی شهرستان کرمانشاه- کاربرد نظریه بنیانی. رضوانی، م (۱۳۷۹). برنامه توسعه و عمران روستایی در ایران: از فکر تا عمل (ارزشیابی اساسی درباره محتوی و عملکرد برنامه های توسعه در چند دهه اخیر). پژوهشهای جغرافیایی، ۳۹، ۶۵-۷۷.
- حق‌پناه، م. و دهقانی، م (۱۳۸۸). بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی. اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان.
- لی، دیوید، ای. ام. و چودری، پی. (۱۳۷۰). ماهیت، مسائل و رهیافت‌های توسعه روستایی. فصلنامه روستا و توسعه، ۳، ۲۳-۹.
- عزیزپور، ف، خلیلی، الف، محسن‌زاده، الف. و حسینی حاصل، ص. (۱۳۹۰). تحلیل و ارزیابی اثرات اقتصادی اجرای طرح هادی در سکونتگاه‌های روستایی کشور. مسکن و محیط روستا، ۱۳۵، ۷۱-۸۴.
- عظیمی، ن و جمشیدیان مجاور، م (۱۳۸۴). بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح های هادی روستایی: مطالعه موردی غرب گیلان. نشریه هنرهای زیبا، ۲۲، ۲۵-۳۴.
- عنابستانی، ع (۱۳۸۸). ارزیابی اثرات کالبدی اجرای طرح های هادی روستایی (مطالعه موردی: روستاهای غرب خراسان رضوی). اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا. دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان.
- کلانتری، خ. و خواجه شاهکوهی، ع. (۱۳۸۱). بررسی مشکلات و موانع اجرایی طرح‌های بهسازی و کالبدی روستایی از نظر سرپرستان خانوارهای روستایی در شهرستان گرگان. اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۳، ۲۷-۴۸.
- کوچکی، ل. (۱۳۸۴). طرح هادی روستای اوجان. بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، استان خراسان جنوبی، معاونت عمران.
- محمد زاده، ر. (۱۳۸۶). بررسی اثرات زیست محیطی توسعه فیزیکی شهرها-با تأکید بر شهرهای تهران و تبریز. مجله جغرافیا و توسعه ناحیه ای، ۹، ۹۳-۱۱۲.
- مظفر، ف، حسینی، س. ب، سلیمانی، م، ترکاشوند، ع. و سرمدی، ع. (۱۳۸۷). ارزیابی اثرات اجرای طرح های هادی بر محیط زیست روستاهای ایران. علوم محیطی، ۵(۳)، ۱۱-۳۲.

وزارت کشور. (۱۳۸۵). آشنایی با طرح‌های هادی و کنترل و نظارت بر ساخت و ساز روستایی (از سری متون تخصصی ویژه دهیاران). وزارت کشور (سازمان شهرداریها و دهیاریهای کشور). پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی.

Krejcie, R. V. & Morgan, D. V. (۱۹۷۰). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement*, ۳۰: ۶۰۸.